

Danijela SUNARA-JOZEK,

Osnovna škola prof. Franje Viktora Šignjara, Virje; studij *Mediji i komunikacija* na Sveučilištu Sjever, Koprivnica, Hrvatska, dasunarajozek@unin.hr

NAKLADNIŠTVO (STANJE, TRENDOVI I PERSPEKTIVE) U IZDAVANJU OSNOVNOŠKOLSKIH UDŽBENIKA I DRUGIH OBRAZOVNIH MATERIJALA

Sažetak

Cilj je ovoga rada utvrditi stanje u hrvatskom nakladništvu osnovnoškolskih udžbenika i ostalih obrazovnih materijala (radnih bilježnica, atlasa, zbirki, materijala za darovite učenike i učenike kojima je potrebna pomoć u učenju i sl.), učiteljske stavove spram nakladništva za osnovne škole te načina komunikacije između njih i nakladnika.

U istraživanju je primijenjena kvantitativna metodologija ankete uz pomoć Google Forms na društvenim mrežama u kojima su formirane grupe učitelja razredne i predmetne nastave u osnovnim školama. Anketu je ispunilo sveukupno 280 učitelja i učiteljica, a sastojala se od 14 zadataka zatvorenog i otvorenog tipa.

U radu se iznosi kratak pregled osnovnoškolske obrazovne nakladničke situacije u Hrvatskoj te se uspoređuje tiskano i elektroničko nakladništvo s naglaskom na učiteljske stavove i kriterije prilikom odabira novih materijala nakon uvođenja Nacionalnog kurikuluma za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje.

Zaključak je istraživanja da se situacija u nakladništvu vrlo brzo mijenja te da su tome pridonijeli proces digitalizacije na svim područjima, reforma odgojno-obrazovnog sustava i uvođenje Nacionalnog kurikuluma za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje. Ubrzanju uvođenja elektroničkih materijala pridonijela je i pandemija koronavirusne bolesti te uvođenje nastave na daljinu u hrvatskim osnovnim školama u ožujku 2020. godine.

Ključne riječi: e-nakladništvo; komunikacija; nakladništvo; osnovna škola; učitelji

PUBLISHING (STATE, TRENDS AND PERSPECTIVES) IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS AND OTHER EDUCATIONAL MATERIALS

Abstract

Publishing (state, trends and perspectives) in primary school textbooks and other educational materials Abstract The aim of this paper is to determine the situation in Croatian publishing of primary school textbooks and other educational materials (workbooks, atlases, collections, materials for gifted students and students in need of learning assistance, etc.), teachers' attitude towards publishing for primary schools and communication methods between them and the publisher. The research was conducted through a quantitative survey methodology with the help of Google Docs on social networks in which groups of lower primary and upper primary school teachers were formed. The survey was completed by a total of 280 male and female teachers, and consisted of 14 closed-ended and open-ended assignments. The paper provides a brief overview of the primary education publishing situation in Croatia and compares printed and electronic publishing with an emphasis on teachers' attitudes and criteria for selecting new materials after the introduction of the National Curriculum for Primary Education. The research concludes that the situation in publishing is changing very quickly and that the digitalization process in all areas, the reform of the educational system and the introduction of the National Curriculum for Primary Education have contributed to this. The coronavirus pandemic and the introduction of distance learning in Croatian primary schools in March 2020 also contributed to the acceleration of the introduction of electronic materials.

Keywords: communication; e-publishing; primary school; publishing; the teachers

1. UVOD

Svaka revolucija unese nemir jer se čovjek nađe pred nečim novim i nepoznatim. Tako je i digitalna revolucija unijela nemir i neizvjesnost u mnogim područjima pa tako i u nakladništvu. Slično je bilo i u Gutenbergovo vrijeme. „Za njih je zvuk tiskarskoga stroja razarao kulturu samostanskog skriptorija punu odricanja i kontemplacije“ (Živković, 2001: 9). Prognozirala se propast prepisivača, ali to se nije dogodilo i tiskana knjiga nije odmah izbacila prepisivanu. Sličnu situaciju imamo i s e-knjigom. Unatoč prognozama da će pojavom e-knjiga tiskana knjiga propasti. Međutim, još uvijek ima važno mjesto u našem društvu.

Pisati o e-nakladništvu je potrebno jer u hrvatskoj literaturi ima malo tekstova na tu temu i e-nakladništvo je područje u kojem se svaki dan događaju promjene te je vrlo teško dati cjelovitu sliku. „U proteklih 20-ak godina nastali su i nestali brojni formati zapisa elektroničkih knjiga i uređaja za njihovo čitanje, brojne tvrtke koje su do prije nekoliko godina smatrane predvodnicima i inovatorima u području ili su nestale ili su u cijelosti restrukturirane, a tržište i načini aproprijacije elektronički prezentiranog teksta na zaslonu uređaja i dalje su nepoznanica. (...) Drugim riječima, analiziranje elektroničkog nakladništva hvatanje je trenutka i stoga je krajnje nezahvalno pokušati ga monografski zahvatiti“ (Velagić i dr. 2017: 8).

O tiskanom nakladništvu postoji veći broj djela i tiskano se nakladništvo sustavnije proučava, iako i u tom području ima mjesta za istraživanje. Jedan od hrvatskih autora o nakladništvu Velagić (2013: 1) u svojoj knjizi piše da je nakladnička djelatnost produktivna, ali je i dalje „knjiga o samom nakladništvu malo.“ Prema zasada dostupnim izvorima i gradi nakladništvo se u svijetu prati od osnutka Aleksandrijske knjižnice, a „[U] Hrvatskoj je pojava nakladništva vezana uz 1694., kada je Hrvatski sabor predao ‘zemaljsku tiskaru’ P. Vitezoviću Ritteru, koji je tiskao knjige s impresumom ‘ex Musaeo meo Graecmonti’ i prodavao ih u vlastitoj knjižari. Do požara (1706) Vitezović je objavio oko 50 djela, pretežito kalendara i kronika.“¹

¹ <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42840> (pristupljeno 12. srpnja 2021.)

Treba skrenuti pozornost na to da danas postoji razlika između nakladništva i tiskarstva. Prve tiskare u Hrvatskoj postojale su već u 16. stoljeću u Senju, Rijeci i Kosinju nedugo nakon Gutenbergova izuma tiskarskog stroja, dok je „**nakladništvo (izdavaštvo)**, djelatnost kojom djelo postaje dostupno javnosti, a uključuje pribavljanje i odabir rukopisa, uređivanje, grafičko-likovno oblikovanje, organizaciju tiskanja ili drugog oblika proizvodnje, promidžbenu djelatnost te raspačavanje. U povijesti su te poslove obavljali autori, tiskari i knjižari, pa se do kraja XX. st. razvoj nakladništva može pratiti i pod pojmovima tiskarstvo i knjižarstvo.“²

Rocco (1998, prema Tomašević 2015) govori o nakladništvu i kao djelatnosti financiranja i distribucije knjiga te ono nije samo proizvodna nego i kulturna djelatnost. Slika nakladništva na neki je način i slika kulture neke zemlje.

Tiskano i e-nakladništvo

Početi pisanje o nakladništvu ne može se bez definiranja pojma *knjiga*. Poznata UNESCO-ova definicija da je „knjiga ukoričena tiskana omeđena publikacija od najmanje 49 stranica“ (Velagić 2013: 77) korektna je, ali ako o knjizi govorimo kao kulturnom dobru, što ona svakako jest, trebamo tražiti neku drugu definiciju. Držeći se stava da je knjiga društveno kulturno dobro neovisno na koji način dolazi do čitatelja (tiskanim ili elektroničkim načinom), možemo reći da je „knjiga sredstvo komunikacije“ (Darnton 2007 prema Velagić 2013: 78). „Takva je definicija dovoljno općenita da se može primijeniti i na tiskane i na elektroničke knjige u bilo kojem formatu, no istodobno nije dovoljno uska da bi knjigu razlikovala od drugih formata, no istodobno nije dovoljno uska da bi knjigu razlikovala od drugih komunikacijskih medija poput novina, časopisa, televizije, interneta i sl.“ (Velagić 2013: 78).

Istraživači postavljaju pitanje treba li o e-knjizi uvijek govoriti uspoređujući je s tiskanom ili ne, odnosno je li e-knjiga samo elektronička/digitalna verzija tiskane. Vassiliou i Rowley uspoređuju postojeće definicije i utvrđuju da se u 31 od 37 definicija povlači paralela između tih dvaju oblika te su ponudile sljedeće definicije e-knjige:

² Isto.

„»(1) E-knjiga je digitalni objekt s tekstualnim i/ili drugim sadržajem, koja nastaje integracijom familijarnog koncepta knjige s različitim značajkama koje pruža elektroničko okruženje;

(2) E-knjige, karakteristično, imaju intrizična obilježja poput pretraživosti, referenciranja, hipertekstualnih poveznica, oznaka, anotacija, naglašavanja teksta, multimedijjskih objekata i interaktivnih alata.« (Vassiliou i Rowley 2008: 363 prema Velagić i dr. 2017: 16).

Činjenica je da će se svaka definicija propitivati u nekom trenutku i da definicija e-knjige, koja je u nekom trenutku točna, već u sljedećem može biti djelomično točna jer je riječ o razvojnom fenomenu. Svakim se danom javljaju neki novi oblici e-knjiga i zapravo je gotovo nemoguće dati konačnu definiciju.

„Elektronička knjiga je jedna ili više računalnih datoteka omeđenog sadržaja, koje su dostupne javnosti na mreži (mrežna knjiga) ili u materijalnom obliku (na CD-ROM-u, disketi) Uz tekst može donositi sliku i zvuk kao i veze sa srodnim mrežnim stranicama te program za izmjene i dopune“ (Živković, 2001: 49).

Budućnost knjige svakako većim dijelom ovisi o čitateljima jer knjiga bez čitatelja ne može postojati, a s obzirom na promjene u društvu mijenja se i čitatelj te nije više samo važan sadržaj knjiga, nego je važan i oblik u kojem sadržaj, koji želimo ponuditi čitateljima, dolazi do njih. Dakle, sve promjene u informacijskom i komunikacijskom prostoru zahtijevaju promjenu ponude svih knjižnih sadržaja, a to se posebice odnosi na mlade čitatelje (školarce) koji su djeca digitalnog doba.

Pojava e-knjiga povezuje se s 1990-im godinama, ali se tek 2000-ih godina ozbiljnije pristupa proučavanju tog oblika nakladništva. Prema Velagiću i Peharu (2013) početci e-knjiga u Hrvatskoj sežu u sredinu 90-ih kada su pojedinci sklopili partnerstvo s većim izdavačkim kućama kako bi objavili digitalne verzije postojećih djela (promjena verzije formata i objavljivanje na disku). Društvo za promicanje književnosti o novim medijima pokrenulo je 2001. godine besplatnu stranicu gdje su objavili popularne naslove hrvatskih i stranih autora. U početku je predviđana ekspanzija e-knjiga nad tiskanim primjercima i vrlo brzo potiskivanje tiskanih materijala. Međutim, to se nije dogodilo jer je

došlo do promjena u nakladničkom poslovanju i propadanja nezavisnih knjižara, a sve je veća prodaja knjiga počela u supermarketima (Ronning i Slaaata, 2011 prema Tomašević, 2015).

Usprkos velikom interesu i zanimljivosti e-knjiga, tiskanom nakladništvu neće doći kraj, kao što se prognoziralo jer čitatelji vole opipljive knjige i one imaju određenu simboliku (dar, trajnost, vrijednost materijalnog).

Prema Wilson (2013) razvoj e-knjige odvijat će se različito zbog više razloga, a jedan od njih je svakako i različitost kulture svake zemlje. Jasno je da je hrvatsko tržište malo s manjim brojem govornika hrvatskog jezika u odnosu na npr. englesko govorno područje. Isto tako važni su i tržišni sektori koji će se razvijati različitim dinamikama i usvajat će tehnologije zbog različitih razloga.

E-nakladništvo ima svoje prednosti jer mu tehnologija koja se svakim danom usavršava omogućuje laku pripremu, distribuciju i mijenjanje ako se za to pokaže potreba.

Nedostatkom e-knjiga u početku su se pokazali e-čitači koji tehnološki nisu bili dovoljno sofisticirani i nije se na njima moglo kvalitetno čitati dostupne e-knjige. Danas su proizvođači unaprijedili elektroničke uređaje za čitanje. Drugi razlog nešto slabijoj uporabi e-knjiga svakako je još nedovoljno informatički osposobljenih korisnika u općoj populaciji, ali se situacija u e-nakladništvu u obrazovanju svake godine situacija poboljšava jer su mlađe populacije informatički obrazovnije te e-nakladnici samo trebaju promocijom, primjerenim i zanimljivim e-materijalima zadovoljiti sve zahtjevniju mladu populaciju. Naime, osnovnoškolci pripadaju populaciji kojoj nije dovoljno ponuditi e-inačice tiskanih materijala, nego ih treba modernizirati, ponuditi zanimljive sadržaje u obliku igrice, videomaterijala, audiomaterijala i slično.

U Hrvatskoj se u literaturi govori o dvjema vrstama nakladnika: 1. onima koji se bave i tiskanim i e-nakladništvom, 2. onima koji se bave isključivo e-nakladništvom. Više je onih prvih koji su svoju tiskanu nakladničku tradiciju proširili i na elektroničke oblike i tako se uključili u novo (digitalno) doba. Nakladnici se dijele i na komercijalne i nekomercijalne. Komercijalnim nakladnicima izdavaštvo je primarna djelatnost, većinu prihoda ostvaruju od izdavaštva i oni su se među prvima prihvatili izdavanja e-knjiga, a nekomercijalnim

nakladnicima izdavaštvo nije primarna djelatnost te oni najčešće ne naplaćuju elektroničke materijale, već im oni služe za promociju neke druge njihove djelatnosti (npr. ministarstva, zaklade, zavodi, muzeji, galerije i slično).

Komercijalni nakladnici, u svijetu, ali i u Hrvatskoj u početcima su e-knjige objavljivali na disketama, zatim na CD-ROM-ovima da bi se danas došlo do izdavanja u posebno osmišljenim aplikacijama i na portalima. Neki imaju slobodan pristup, neki imaju ograničen pristup za pripadnike određene skupine korisnika (kao što je portal e-Lektire kojem pristup imaju svi učenici i djelatnici škola u Hrvatskoj; uz pomoć računa AAI@EduHr ili oni koji se koriste uslugama portala e-Građani).

Nakladništvo obrazovnih materijala

Odgoj i obrazovanje doživjeli su mnoge promjene (planirane i neplanirane) na početku 21. stoljeća. *Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005. – 2010.* objavljen je 2005. godine. Osim njega 2006. objavljen je Nastavni plan i program za osnovnu školu te Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011.). Konačan Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje je „polazišni dokument obveznoga obrazovanja u Republici Hrvatskoj kojim se omogućava razvijanje temeljnih kompetencija bitnih za ostvarivanje osobnih potencijala, nastavak obrazovanja i cjeloživotno učenje koje je temelj aktivnoga i odgovornoga sudjelovanja u društvu. Zasniva se na razvojnim odgojno-obrazovnim tendencijama u Europi i svijetu te hrvatskoj obrazovnoj tradiciji i odgojno-obrazovnim dokumentima Republike Hrvatske“ (2017: 3).³

Ekperimentalno provođenje programa cjelovite kurikulne reforme *Škola za život* ostvarilo se u 74 osnovne i srednje škole u šk. god. 2018./2019. Frontalno provođenje kurikulne reforme u svim školama u 1., 5. i 7. r. osnovnih škola za prirodoslovne predmete i u 1. r. srednjih škola općeobrazovnih usmjerenja i obaveznim predmetima državne mature u strukovnim školama. Sljedeće

³ Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje. Prijedlog nakon javne rasprave. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Prosinac 2017. <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi//Nacionalni%20kurikulum%20za%20osnovno%C5%A1kolski%20odgoj%20i%20obrazovanje.pdf> (pristupljeno 23. srpnja 2021.)

školske godine reforma je provedena u 2., 3., 6. i 7. r. (preostali predmeti) i u 8. r. (prirodoslovni predmeti) te u 2. i 3. r. srednjih škola općeobrazovnih usmjerenja i obaveznih predmeta državne mature u strukovnim školama. Hrvatsko je osnovnoškolsko obrazovanje upravo u posljednjoj fazi kurikulne reforme. Ove školske godine, 2021./2022., ušlo se u posljednju fazu te su i 8. razredi osnovne škole u svim nastavnim predmetima poučavani u skladu s *Nacionalnim kurikulumom za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje*. U lipnju 2021. učitelji su odabirali udžbenike i druge obrazovne materijale za 8. razrede za sve ostale predmete, osim Biologije, Kemije i Fizike, koje su već odabrali prošle nastavne godine.

Osim naglaska na učenika kao središte odgojno-obrazovnog procesa, reformom se želi više prostora dati informacijskoj i digitalnoj pismenosti i razvijanju kompetencija koje tehnološki razvoj sve više zahtijeva. Tržište rada mijenja se i potrebno je djecu pripremati za to od osnovne škole. „Informacijska i digitalna pismenost. Učenici se svrhovito i odgovorno koriste različitim izvorima informacija, kritički ih procjenjuju te se kreativno njima služe u različitim situacijama za učenje i za rješavanje problema. Učenici se učinkovito koriste računalnim programima i internetom“ (2017: 10).⁴

U članku 3. Zakona o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (2018) piše: „(1) Udžbenik je obvezni obrazovni materijal u svim predmetima, izuzev predmeta s pretežno odgojnom komponentom, koji služi kao cjelovit izvor za ostvarivanje svih odgojno-obrazovnih ishoda utvrđenih predmetnim kurikulumom, kao i očekivanja međupredmetnih tema za pojedini razred i predmet. Sadržaj i struktura udžbenika mora omogućavati učenicima samostalno učenje i stjecanje različitih razina i vrsta kompetencija, kao i vrednovanje usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda i očekivanja međupredmetnih tema.“

Osim udžbenika kao obveznog obrazovnog materijala, u nastavi se rabe i drugi obrazovni materijali koji su u Zakonu ovako definirani: „1) Osim udžbenika, u školi mogu biti u uporabi i nastavna sredstva (tiskana, digitalna ili fizička) koja pomažu u ostvarivanju pojedinih odgojno-obrazovnih ishoda utvrđenih predmetnim kurikulumom, kao i očekivanja međupredmetnih tema, potiču

⁴ Isto.

interakciju učenik – učenik i/ili učenik – sadržaj te istraživački i/ili grupni rad (u daljnjem tekstu: drugi obrazovni materijali).

Udžbenik je konstrukcijska i sadržajna okosnica odgoja, obrazovanja i nastave (Žužul i Vican, 2005 prema Mišić, 2018) i doživio je mnogobrojne promjene (sadržajne i izdavačke) posljednjih 20-ak godina, a posebice pojavom pandemije koronavirusne bolesti kada se nastava počela izvoditi i na daljinu. Takav je oblik nastave zahtijevao nove oblike prezentacije obrazovnih sadržaja.

„S obzirom na tempo promjena u svijetu, koji je četverostruko brži od mijenjanja škola, udžbenik u novoj školi nije više ukoričeni sadržaj mjere poučavanja i mjere znanja, nego zbir sadržaja usmjeren na širok opseg učeničkih sposobnosti (razumijevanja i mišljenja, brzine učenja, snalaženja u dolaženju do informacija i novih znanja, učiti kako učiti...) i kvaliteta ličnosti s kojima će današnji učenik mijenjati sutrašnji svijet (samopouzdanja, samopoštovanja, strpljenja, vjerovanja u moć znanja...)“ (Dryden i Vos, 1999: 101–112 prema Žužul i Vican, 2005: 54).

Matijević, Rajić i Toplovčan (2013) smatraju da je u novim udžbenicima potrebno učenje iskustvom, različitim stimulacijama i pomoću medija jer to nove generacije traže i jer im je takav način učenja zanimljiviji i privlačniji. Prema njihovu istraživanju većina učenika tadašnje je udžbenike percipirala monotonima.

„Elektronička knjiga sve više pripada digitalnom mediju, a prožimanjem s ostalim medijima, zvukom i filmom, postaje multimedijaska. Izazov novog medija leži upravo u tome da se iskoriste sve njegove prednosti“ (Sudarević, 2018: 80). To je posljednjih godina posebno vidljivo u nakladništvu obrazovnih e-materijala. Svi nakladnici koji nude obrazovne materijale za osnovne škole (udžbenike, radne bilježnice, nastavne listiće, pisane provjere, audiozapise, videozapise i slično) uz tiskane imaju i digitalne materijale.

Što se tiče e-nakladništva za obrazovanje, početkom se navodi 2009. godina kada je pokrenut nekomercijalni projekt e-lektire⁵ s ciljem objavljivanja školske lektire za obrazovne sudionike (učenike, učitelje, studente) i to besplatno. Riječ je o projektu Ministarstva znanosti, odgoja i obrazovanja, Carneta i

⁵ E-lektire.skole.hr DOI: <http://lektire.skole.hr/> (pristupljeno 23. 7. 2021.)

Bulaja naklade koja je još 1998. počela s e-nakladništvom školske lektire na CD-ROM-ovima. Osim tekstova na portalu e-lektire učenici mogu poslušati i audiozapise ili pogledati predstave nastale prema poznatim književnim djelima. To su primjeri nekomercijalnog e-nakladništva s jedinim ciljem da lektire postanu dostupne hrvatskim učenicima i učiteljima.

Promjene su u školskom nakladništvu osobite, tj. ovise o nakladničkom sektoru. „Usluge namijenjene nastavnicima pomažu u profesionalnom napretku i poučavanju, dajući im na raspolaganje nakladnički sadržaj. *Online* usluge za procjenu znanja za učenike pomažu pri vrednovanju ishoda učenja“ (Clark i Phillips, 2017: 25). U vezi s karakteristikom dugoročnosti valja napomenuti da u hrvatskom školskom nakladništvu posljednjih godina nije karakteristično da se prihvaćeni tekstovi samo revidiraju i dotiskuju.

„Općenito se smatra da na osmišljavanje udžbenika utječu sljedeći aspekti: politikum (aspekt koji uvažava političke misli određenog razdoblja), pedagogikum (aspekt koji uvažava pedagoške teorije koje se koriste u nastavi) i informatikum (aspekt koji obuhvaća različite informacije određenog nastavnog predmeta)“ (Sitte i Wohlschlägel, 2001: 476 prema Šimić, 2018). U promjeni kurikula veliku ulogu ima Vlada Republike Hrvatske kao i smjena ministara jer „ministar obrazovanja može puno utjecati na kurikulum i način na koji se upravlja školama“ (Clark i Phillips, 2017: 95). Prije rada na novim školskim materijalima potrebno je ispitati tržište (nastavnike), a nakladnici itekako moraju raditi na materijalima za škole jer oni trebaju biti zanimljivi djeci, ali istodobno i poučni, korisni te u današnje vrijeme pratiti digitalne novine kako bi se približili mladoj zahtjevnoj publici. Naravno da nakladnici prate i potrebe daljnjeg obrazovanja i usavršavanja pa rade i referentnu literaturu kao i ostale materijale za što zanimljiviju nastavu. Svi naslovi idu izravno učiteljima koji ih procjenjuju i odabiru najbolje za svoje učenike i sebe. Vrlo su snažna poveznica nakladnika i potrošača (ponajprije učitelja) promotori koji nose materijale u škole, a u današnje je vrijeme vrlo snažna promocija i posredstvom elektroničkih medija.

Školski su udžbenici važan segment nakladništva većine država u svijetu i pripadaju specijaliziranom nakladništvu. Prema Clarku i Phillipsu (2017) ključne su karakteristike školskog nakladništva: definirani kurikulum, dugoročnost,

izravna prodaja, istraživanje tržišta, razvoj proizvoda, uloga vlade, literatura za dopunsko obrazovanje i ostala tržišta.

Velik potencijal za razvoj e-nakladništva imali su nakladnici koji svoju djelatnost temelje na pripremanju materijala za obrazovne ustanove jer se nakon uvođenja e-Dnevnika i e-Imenika te sve većim prodorom digitalizacije u obrazovni sustav kao normalan tijek nastavlja uvođenje sve više elektroničkih materijala za izvođenje nastave i učenje. Kada je u svijetu objavljivanje e-knjiga bilo već uobičajeno, u Hrvatskoj je to tek počela biti sve aktualnija tema i tako Blažević kaže: „Obrazovanje u Hrvatskoj tek čeka elektronička revolucija; planiraju se uvesti e-imenici, e-udžbenici i tableti u nastavu, te će obrazovni sustav također postati važno područje e-nakladništva. Bez tehnološke podrške nemoguće je razviti elektroničko nakladništvo do željene mjere. Uz pristup internetu potrebni su i različiti uređaji koji omogućuju preuzimanje i čitanje elektroničkih publikacija“ (Blažević, 2012: 2). Danas je većina tih preduvjeta realizirana i e-nakladništvo u obrazovanju ostvaruje sve veći postotak u hrvatskom nakladništvu te školski nakladnici tome sve više pridaju pažnje i osmišljavaju različite digitalne materijale da bi privukli učitelje koji biraju udžbenike i druge obrazovne materijale (zasada učenici ne biraju školske materijale).

Komunikacija nakladnika s korisnicima

Nakladnici su posljednjih godina trebali napraviti velik zaokret u poslovanju jer su se dogodile velike promjene u društvu, ekonomiji, načinu života i tržištu. Taj se zaokret reflektirao i na samu komunikaciju s potencijalnim korisnicima njihovih usluga i proizvoda. Što se tiče komunikacije nakladnika prije elektroničke ekspanzije, ona se uglavnom odvijala preko promotora koji su dolazili u škole ili predstavljanjima uživo na posebno organiziranim predavanjima. Osim komunikacije uživo, promotori su se koristili SMS-om ili elektroničkom poštom. U ovih nekoliko godina (posebice otkada je krenula nastava na daljinu) pojačala se komunikacija posredstvom društvenih mreža na kojima nakladnici imaju svoje profile i predavanjima na daljinu (*webinari*).

„Izravno komuniciranje nakladnika s čitateljem omogućeno je otvaranjem nakladničkih mrežnih stranica na kojima se pružaju različite informacije o izdavačkom planu, objavljenim naslovima i različitim pogodnostima koje korisnik

ostvaruje pri kupnji određenog naslova. (...) Elektronička komunikacija postaje važno sredstvo u poslovnom modelu nakladnika, a dodatnim proširenjem na društvene mreže dobiva se još jedan vid povezanosti nakladnika i čitatelja“ (Tomašević, 2015: 129–130).

Školsko nakladništvo poseban je oblik nakladništva, ali u njemu se najbolje vidi općenita slika hrvatskog e-nakladništva – izravna komunikacija s korisnicima. Zasada u Hrvatskoj i nema razvijenog pravog tržišta e-knjiga, već se uglavnom radi o kombinaciji tiskanog i e-nakladništva.

METODOLOGIJA

Ciljevi istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi kriterije i načine biranja obrazovnih materijala učitelja u hrvatskim osnovnim školama te njihove stavove prema e-nakladništvu i načinima komunikacije s promotorima nakladničkih kuća.

Problemska pitanja i hipoteze

Istraživanje se usmjerilo na sljedeća problemska pitanja: 1. Kakav je učiteljski stav prema tiskanim i elektroničkim udžbenicima te ostalim obrazovnim materijalima?, 2. Koje kriterije učitelji imaju pri odabiru udžbenika?, 3. Kakvu budućnost tiskanim i elektroničkim obrazovnih materijalima predviđaju učitelji?, 4. Kojoj vrsti komunikacije s nakladničkim kućama učitelji daju prednost?

Postavljene su sljedeće hipoteze:

H1: *Učitelji u hrvatskim osnovnim školama biraju nakladničku kuću koja ima bolje tiskane materijale.*

H2: *Učitelji u hrvatskim osnovnim školama smatraju da e-materijali u budućnosti neće potisnuti tiskane materijale.*

H3: *Učitelji u hrvatskim osnovnim školama daju prednost komunikaciji uživo s nakladničkim kućama.*

Sudionici istraživanja

Sudionici istraživanja učitelji su i učiteljice osnovnih škola u Republici Hrvatskoj. Sveukupno je sudjelovalo 280 ispitanika. Iz Tablice 1. vidljiva je struktura ispitanika s obzirom na godine staža u nastavi – najviše je ispitanika ostvarilo 16 – 20 godina radnog staža u nastavi (njih 60 odnosno 21,4 %). Zastupljenost je ostalih ispitanika prema godinama radnog staža podjednaka – 31 ispitanik (11,1 %) u osnovnoj školi radi manje od 5 godina, od 5 do 10 godina radi 41 (14,6 %), 51 (18,2 %) radi 11 – 15 godina, 33 (11,8 %) ispitanika u nastavi je 21 – 25 godina, 27 (9,6 %) sudionika u nastavi radi 26 – 30 godina, a njih 36 odnosno 13,2 % više od 30 godina.

Tablica 1. Struktura ispitanika s obzirom na broj godina staža

broj godina staža	< 5	5 – 10	11 – 15	16 – 20	21 – 25	26 – 30	> 30
broj ispitanika (%)	31 (11,1 %)	41 (14,6 %)	51 (18,2 %)	60 (21,4 %)	33 (11,8 %)	27 (9,6 %)	37 (13,2 %)

Tablica 2. Struktura ispitanika s obzirom na razrede kojima predaju (niži razredi, viši razredi, oboje)

	razredna nastava	predmetna nastava	oboje
broj ispitanika (%)	81 (28,9 %)	148 (52,9 %)	51 (18,2 %)

Tablica 2. prikazuje strukturu ispitanika ovisno o tome kojoj dobnoj skupini učenika osnovne škole održavaju nastavu. Anketiranju je pristupilo 148 (52,9 %) učitelja predmetne nastave, odnosno onih koji nastavu drže učenicima od 5. do 8. razreda. Učenicima od 1. do 4. razreda (učenicima nižih razreda) predaje 81 ispitanik (28,9 %), a njih 51 (18,2 %) nastavu održava i u nižim i u višim razredima. Najčešće je riječ o učiteljima izbornih predmeta Vjeronauka, stranih jezika, Likovne kulture, Glazbene kulture i Informatike.

Mjerni instrumenti

Istraživanje je provedeno *online*, aplikacijom *Google Forms* u obliku anketnog upitnika koji je postavljen na društvenoj mreži *Facebook* u grupama čiji su članovi učitelji razredne i predmetne nastave u Republici Hrvatskoj (*Nastavnici.org*, *Školska zbornica* i *Hrvatski u OŠ*). Anketni upitnik sastojao

se od sveukupno 14 pitanja od čega je 10 pitanja zatvorenog tipa, a 4 pitanja otvorenog tipa.

Postupak istraživanja

Anonimno anketno ispitivanje provedeno je od 14. srpnja do 27. srpnja 2021. godine i ispitanici su dobrovoljno pristupili ispunjavanju anketnog upitnika, a postupak ispunjavanja trajao je oko 7 minuta.

Postupak obrade podataka

Statistička obrada podataka provedena je u programu IBM SPSS25. Napravljena je deskriptivna statistika: N – broj ispitanika, Min – minimalan rezultat, Max – maksimalan rezultat, M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija, C – medijan, $Q_{3,1}$ – interkvartilni raspon. Friedmanovim testom ispitana je statistička značajnost razlika u procjenama slaganja s tvrdnjom *U budućnosti će u odgoju i obrazovanju e-materijali potisnuti tiskane materijale*. Rezultati analize prikazani su u tablici (broj ispitanika – N, prosječni rang, χ^2 , stupnjevi slobode – df, i razina značajnosti – p). *Post hoc* (Dunn-Bonferroni) ispitano je između kojih skupina postoji statistički značajna razlika u slaganju s tom tvrdnjom.

Hi-kvadrat testom ispitana je zavisnost između razreda u kojima učitelji održavaju nastavu i njihova glavnog kriterija u odabiru udžbenika i ostalih materijala za nastavu. Rezultati (frekvencije – f, postotci – %, χ^2 , stupnjevi slobode – df, broj ispitanika – N, i razina značajnosti – p). Spearmanovim koeficijentom korelacije (ρ) ispitana je povezanost između radnog staža učitelja i njihove procjene slaganja s tvrdnjom *U budućnosti će u odgoju i obrazovanju e-materijali potisnuti tiskane materijale*.

Rezultati i rasprava

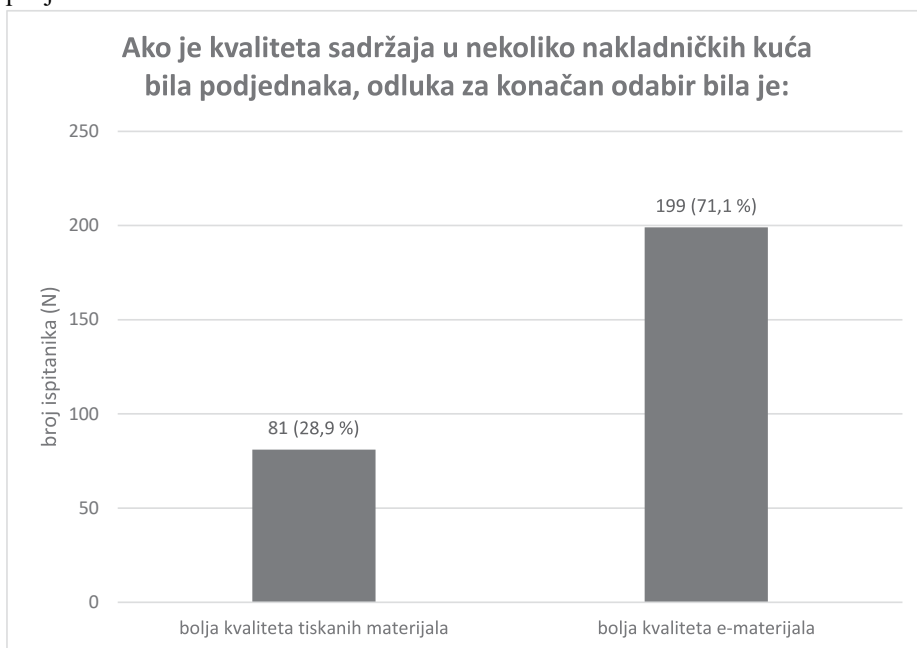
Anketno pitanje o najvažnijem kriteriju za odabir među ponuđenim nastavnim materijalima učitelji su odabrali kvalitetu sadržaja i to njih 72,9 %. Kvaliteta tiskanih materijala, kvaliteta e-materijala i dodatnih materijala, koje nakladničke kuće pripreme ovisno o potrebama nastavnog predmeta, u manjem su postotku važni kriteriji što se detaljno vidi u Tablici 3.

Tablica 3. Rezultati hi-kvadrat testa – zavisnost između razreda u kojima učitelji predaju i glavnog kriterija u odabiru materijala za nastavu

		U odabiru udžbenika i ostalih materijala za nastavu glavni kriterij bila je / bili su:					
			kvaliteta sadržaja	kvaliteta tiskanih materijala	kvaliteta e-materijala	dodatni materijali koje nakladnička kuća daje	Ukupno
Nastavu održavam:	u nižim razredima	f	64	2	8	7	81
		%	79.0%	2.5%	9.9%	8.6%	100.0%
	u višim razredima	f	107	15	11	15	148
		%	72.3%	10.1%	7.4%	10.1%	100.0%
	i u višim i u nižim razredima	f	33	5	5	8	51
		%	64.7%	9.8%	9.8%	15.7%	100.0%
	Ukupno	f	204	22	24	30	280
		%	72.9%	7.9%	8.6%	10.7%	100.0%
(c ² =7.13, df=6, N=280, p>.05)							

Hi-kvadrat testom ispitana je zavisnost između razreda u kojima učitelji održavaju nastavu i njihova glavnog kriterija u odabiru udžbenika i ostalih materijala za nastavu. Rezultati (frekvencije – f, postotci – %, χ^2 , stupnjevi slobode – df, broj ispitanika – N, i razina značajnosti – p) prikazani su u Tablici 3. Nije dobiven statistički značajan rezultat (c²=7.13, df=6, N=280, p>.05).

Grafikon 1. Konačan odabir obrazovnih materijala u slučaju da je kvaliteta sadržaja podjednaka kod nekoliko nakladničkih kuća

Ako je kvaliteta sadržaja, što je učiteljima najvažnije kod nastavnih materijala, podjednaka kod nekoliko nakladničkih kuća, odabrat će materijale nakladničke kuće koja ima kvalitetnije e-materijale. Tako je odgovorilo 199 ispitanika, što je 71,1 % od ukupnog broja onih koji su sudjelovali u istraživanju, a njih 28,9 % (N=81) ipak prednost daje boljoj kvaliteti tiskanih materijala. Takav rezultat posljedica je i nastave na daljinu koja se počela odvijati u hrvatskim osnovnim školama u ožujku 2020. kada je proglašena pandemija koronavirusne bolesti. S ciljem nastavka nastavne godine radilo se po Modelu C – nastava na daljinu. Nakon nekog vremena uvodili su se Model A – nastava u školi i Model B – mješoviti oblik (dio u školi, dio na daljinu). Po kojem su se modelu učenici školovali ovisilo je o uzrastu i epidemiološkoj situaciji. To je bila potpuno nova situacija za učitelje i odjednom se javila velika potreba za e-materijalima i zato sada, kada su se birali udžbenici u svibnju 2021., učiteljima je bilo važno kakve e-materijale nude nakladnici. Zatim, informatizacija hrvatskih škola na višoj je razini nego što je bila na početku uvođenja novog kurikula. Velik broj učenika

od države je dobio tablete kojima se mogu koristiti kod kuće i kada se nastava odvija u školi, pa mogu češće dobivati zadatke u elektroničkom obliku.

Kao razloge odabira onih nakladnika koji, po njihovu mišljenju, imaju bolje tiskane materijale navode da ih učenici ipak više rabe od e-materijala, da je bolja organizacija sadržaja u tiskanim materijalima, učenici su se navikli više koristiti tiskanim materijalima i oni su temelj, u njima ima više sadržaja, za njihovu uporabu ne treba internet, stalno su dostupni, sve je više učenika s teškoćama u učenju i njima su ti materijali bolji i sl. Učitelji razredne nastave više pažnje pridaju tiskanim materijalima jer su važni učenicima koji se tek uče koristiti knjigama i stječu vještine čitanja i pisanja.

Tiskani materijali, posebice u ranoj školskoj dobi, kvalitetniji su izvor znanja od e-materijala; učenici ozbiljnije shvaćaju obvezu rješavanja radnog lista, od primjerice rješavanja nekog online kviza ili gledanje videa te na taj način bolje razumiju i pamte gradivo.

Tiskani je materijal uvijek pri ruci.

Nemaju svi učenici jednake mogućnosti za uporabu e-materijala, a na nastavi se koristim tiskanim udžbenikom.

Smatram da je tiskani materijal potrebniji i treba biti kvalitetan dok su e-materijali samo potpora i dodatna pomoć u prezentiranju sadržaja.

Ipak u nižim razredima više rabimo tiskane sadržaje.

U razrednoj nastavi kvaliteta je tiskanih materijala važna jer se oni tek uče služiti knjigom.

Još uvijek je tiskani materijal temelj. Ako izdavačka kuća nema kvalitetan e-materijal, svaki kvalitetan učitelj napraviti će ga sam.

E-materijale često sama sastavljam ovisno o razredu.

Učitelji kojima je u odluci bila važnija kvaliteta e-materijala uglavnom su isticali da je to zbog raznovrsnosti medija i mogućnosti promjene aktivnosti na satu što današnje učenike više motivira za praćenje, rad i učenje i što je njima to bliže, ali i zato što su im e-materijali jako važni u nastavi na daljini. Ovdje

su neki od učiteljskih komentara na odabrani odgovor da im je važnija bolja kvaliteta e-materijala.

Brži pristup materijalima.

Preglednost, brza dostupnost...

Zbog živosti i raznolikosti obrade nastavnih sadržaja.

E-materijal je privlačniji učenicima i olakšava online nastavu.

Važna mi je kvantiteta i kvaliteta dodatnih materijala (izlaznih kartica, vizualnih sadržaja, kartica s riječima/zvukom). Ovaj dio nemoguće je staviti u tisak te se uglavnom nalazi u e-obliku.

S obzirom na nastavu na daljinu posljednjih godina jako mi je važno da imam materijale po kojima mogu raditi nastavu na daljinu. Kvalitetne prezentacije, digitalne igre za provjeru naučenog, interaktivni nastavni listići, dobri zvučni zapisi olakšavaju rad.

Olakšava online nastavu ili dodatni rad.

Učenici vole kombinaciju sadržaja. Primjerice u geometriji (konstrukcije). Prate puno pozornije. Zbog pandemije i nije dobro da im pokazujem i rabim njihov pribor.

Bolja kvaliteta e-materijala pomaže mi u boljem osmišljavanju interaktivnog sata i olakšava te daje nove ideje za primjenu digitalnih materijala u mojem radu i u radu učenika.

Moji učenici bolje reaguju ako povremeno dio sata odradimo digitalno (razni zadaci za vježbu, filmići...). Već pripremljeni e-materijali smanjuju mi količinu pripreme jer eventualno prilagodim dijelove da mojim učenicima više odgovaraju umjesto da sama tražim ili izrađujem ispočetka.

Učenici lakše uče uz različite digitalne vježbe. Raduju im se i postižu bolji uspjeh.

Korisni su za poticanje samostalnog rada kod učenika bilo da rade u učionici ili kod kuće. Bitno mi je da ono što rade samostalno, bude izazovno o

*zanimljivo, a ponajprije da ne bude ponavljanje onoga što se nalazi u tiskano-
me materijalu nego da bude kvalitetno i adekvatno proširenje.*

Zbog realne mogućnosti nastave na daljinu.

*Priprema i održavanje nastave iziskuju manje vremena i e-materijali lakše
se kombiniraju, ponovo koriste, dijele i umnožavaju.*

E-materijale mogu učenici rješavati bilo kad i tako ponavljati.

*Sve knjige u međuvremenu su postale podjednake po kvaliteti sadržaja.
Međutim, ako potraje ovaj korona-cirkus i prema tome budemo i u budućim
godinama morali raditi online, najvažnije mi je bilo da udžbenik ima dobre
gotove videolekcije i/ili materijale koji omogućuju smislenu online nastavu.*

E-materijali su mi puno praktičniji od tiskanih materijala.

*Promijenila su se vremena i promijenio se nastavni proces... sada je dobro
i poželjno uključiti IKT... tako da mi je kvaliteta e-materijala izuzetno važna.*

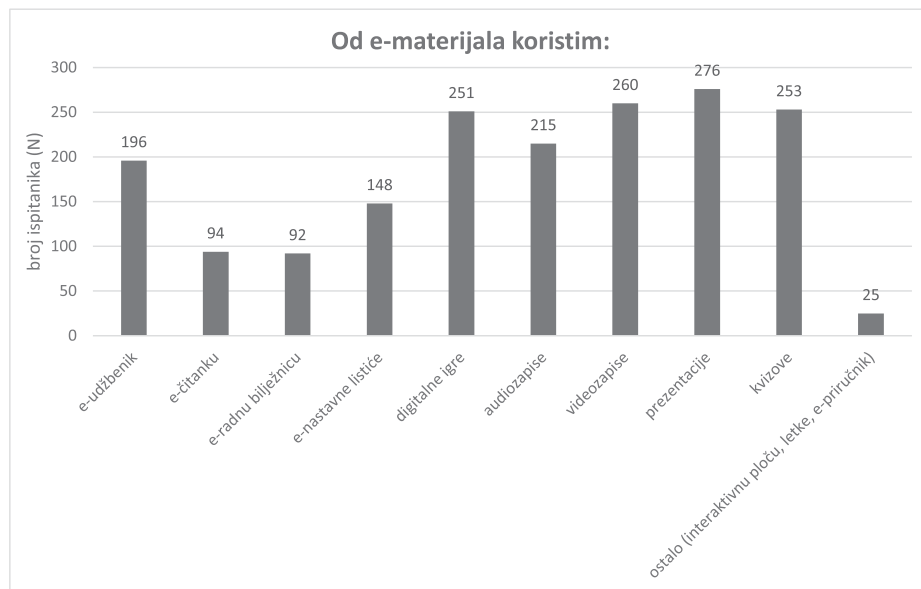
*E-materijali su mi iznimno važni jer mi treba jako puno vremena da ih sama
izradim, a rabim ih gotovo na svakom satu iz svih predmeta.*

*Važni su mi dodatni sadržaji u obliku kratkih videoisječaka, izvedenih
pokusa, 3D animacija i sl.*

Smatram da je to nužno u doba digitalizacije.

*U nastavi stranih jezika potrebni su audio i videozapisi bez kojih nije mo-
guće kvalitetno provoditi nastavu, a nastavniku je puno lakše koristiti već
pripriježene materijale jer nije uvijek moguće pronaći adekvatne materijale
koji prate udžbenik.*

Grafikon 2. Brojčani podatci o učiteljskom korištenju pojedinih e-materijala u nastavi

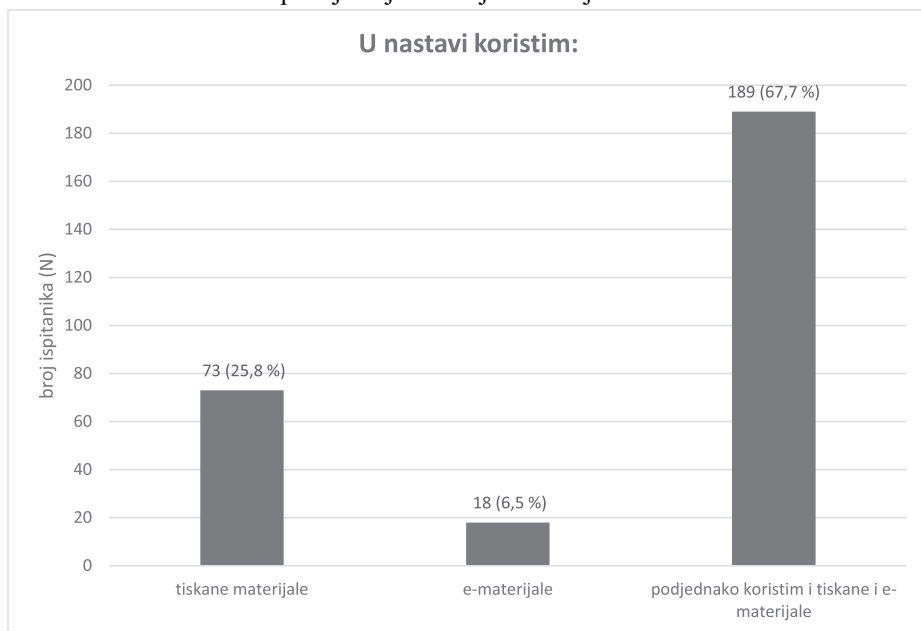

U većini nastavnih predmeta za rad su potrebni udžbenik i radna bilježnica, a ovisno o predmetima rabe se: čitanka u Hrvatskome jeziku, atlas u Geografiji, zbirka zadataka u Matematici i Fizici, nastavni listići, prezentacije, digitalne igre, kvizovi, audiozapisi, videozapisi, provjere i ostalo što uvelike pomaže učiteljima, ali i učenicima, u nastavi. S obzirom na to da današnje generacije mnogo vremena provode igrajući igrice, sve se više i nastavno gradivo prezentira u obliku igara, kvizova, videozapisa jer im je tada gradivo zanimljivije.

Na Grafikonu 2. vidljiv je rezultat anketnog pitanja o tome koje e-materijale učitelji najčešće rabe u nastavi, a imali su mogućnost odabira više ponuđenih odgovora. Učitelji u hrvatskim osnovnim školama najviše rabe upravo to što je današnjim učenicima svakodnevno, blisko pa i najzanimljivije – 260 ispitanika od 280 u nastavi rabi videozapise što je vjerojatno rezultat i nastave na daljinu kada je videozapis bila korisna forma za prezentiranje gradiva. Ministarstvo obrazovanja i sporta pokrenulo je u suradnji s HRT-om i učiteljima razredne nastave ili pak učiteljima predmetne nastave u vlastitoj produkciji snimanje videolekcija kojima su se učitelji mogli koristiti. Kvizovi su po čestoći na drugom mjestu, odnosno 253 ispitanika ih rabi u nastavi. Oni su prikladni za svaki tip

sata, ali se svakako vrlo učinkovito mogu rabiti za provjeru naučenog na jednom satu, cijele nastavne teme, područja i sl. Digitalne igre rabi 251 ispitanik od njih 280, a 215 audiozapise. E-udžbenikom koristi se 196 ispitanika, a nastavnim e-listićima 148. E-čitanku rabi njih 94, ali to su učitelji razredne nastave na satu Hrvatskog jezika te učitelji predmetne nastave iz predmeta Hrvatski jezik. Radna bilježnica se manje rabi u e-obliku (92 ispitanika) jer uglavnom svaki učenik ima svoj primjerak u tiskanom obliku. Pod ostalo 15 je ispitanika navelo da rabi interaktivnu ploču, letke, e-priručnike koji im služe za pripremu nastavnog sata.

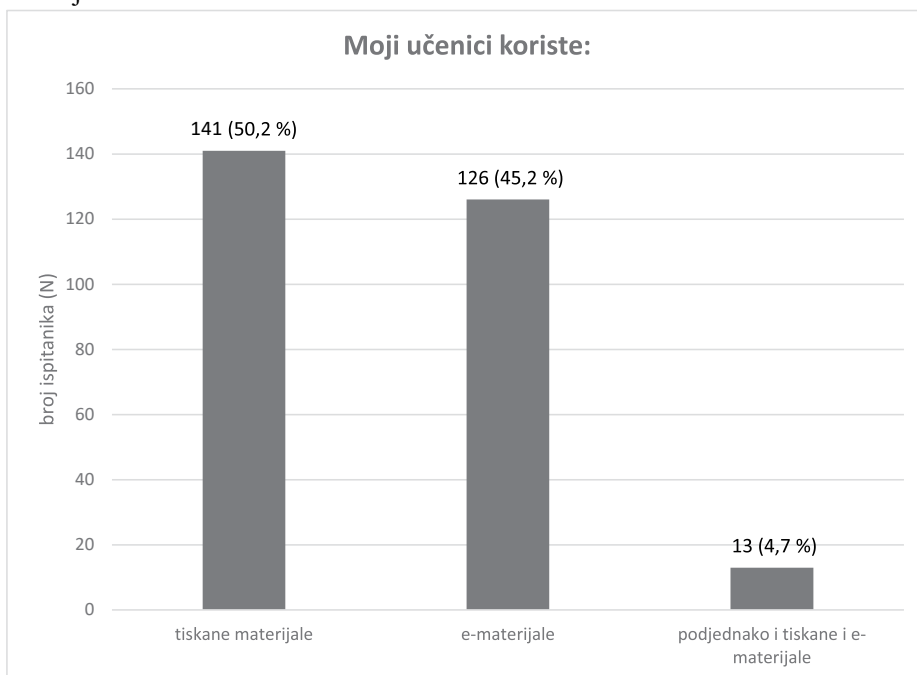
Grafikon 3. Rezultati na pitanje koje materijale učitelji rabe u nastavi

Iz Grafikona 3. vidljivo je da su učiteljima za izvođenje nastave jako važni i tiskani i e-materijali. 189 (67,7 %) ispitanika podjednako rabi i tiskane i e-materijale. Od sveukupno 280 ispitanika njih 73 (25,8 %) više rabi tiskane, a tek njih 18 (6,5 %) e-materijale. Taj rezultat potvrđuje ono što su neki napisali u komentarima (zadatci otvorenog tipa) da je u današnje vrijeme digitalizacije važno koristiti e-materijale jer su oni zanimljivi i privlačni današnjim učenicima, ali opet je tiskani materijal temelj i ne može se bez njega izvoditi nastava.

Učitelji koji još uvijek više rabe tiskane materijale oni su koji rade u razrednoj nastavi jer rade s učenicima koji tek svladavaju vještinu pisanja i čitanja te su im tiskani materijali jako važni.

Grafikon 4. Učiteljsko mišljenje o tome što njihovi učenici rabe u nastavi od obrazovnih materijala

U rezultatima prikazanim na Grafikonu 4. vidimo da učenici, prema učiteljskoj procjeni, ne rabe podjednako i tiskane i e-materijale, nego se opredjeljuju za jedan ili drugi oblik obrazovnih materijala. 141 (50,2 %) učitelj smatra da učenici još uvijek više rabe tiskane materijale, a 126 njih (45,2 %) smatra da više rabe e-materijale. 4,7 % ispitanika smatra da se učenici podjednako koriste tiskanim i e-materijalima. Učenici nižih razreda više rabe tiskane materijale jer u školi više i rade uz pomoć tiskanih materijala, a i njihova informatička pismenost još nije toliko razvijena. Isto tako veliku ulogu u uporabi e-materijala ima i informatička oprema koju neki učenici još nemaju kao ni pristup internetu.

Tablica 4. Deskriptivna statistika (minimalni rezultat – Min, maksimalni rezultat – Max, aritmetička sredina – M, standardna devijacija – SD, medijan – C, interkvartilni raspon – Q_{3-1}) za procjenu tvrdnje *U budućnosti će u odgoju i obrazovanju e-materijali potisnuti tiskane materijale*:

Min	Max	M	SD	C	Q_{3-1}
1	5	2.98	1.05	3.00	2.00

Srednja procjena ukazuje na neutralno mišljenje učitelja o tome hoće li u budućnosti u odgoju i obrazovanju e-materijali potisnuti tiskane materijale.

Friedmanovim testom ispitana je statistička značajnost razlika u procjenama slaganja s tvrdnjom *U budućnosti će u odgoju i obrazovanju e-materijali potisnuti tiskane materijale* između učitelja koji u nastavi najviše rabe tiskane materijale, učitelja koji najviše rabe e-materijale i učitelja koji podjednako rabe tiskane i e-materijale. Rezultati analize prikazani su u tablici (broj ispitanika – N, prosječni rang, χ^2 , stupnjevi slobode – df, i razina značajnosti – p).

Tablica 5. Rezultati Friedman testa – slaganje s tvrdnjom *U budućnosti će u odgoju i obrazovanju e-materijali potisnuti tiskane materijale* s obzirom na materijale koje učitelji najviše rabe u nastavi

	N	Prosječni rang	χ^2	df	p
tiskane materijale	73	123.80	9.46	2	0.009
e-materijale	18	184.17			
podjednako i tiskane i e-materijale	189	142.79			

Dobiven je statistički značajan rezultat ($\chi^2=9.46$, $df=2$, $p<.01$). *Post hoc* analizom (Dunn-Bonferroni) ispitano je između kojih skupina postoji statistički značajna razlika u slaganju s tvrdnjom. Utvrđena je značajno niža procjena (manje slaganje s tvrdnjom) učitelja koji u nastavi najviše rabe tiskane materijale u usporedbi s učiteljima koji u nastavi najviše rabe e-materijale. Između procjena ostalih skupina nije dobivena statistički značajna razlika.

Friedmanovim testom ispitana je statistička značajnost razlika u procjenama slaganja s tvrdnjom *U budućnosti će u odgoju i obrazovanju e-materijali*

potisnuti tiskane materijale s obzirom na razrede kojima učitelji predaju; rezultati su navedeni u Tablici 6.

Tablica 6. Rezultati Friedman testa – slaganje s tvrdnjom *U budućnosti će u odgoju i obrazovanju e-materijali potisnuti tiskane materijale* s obzirom na razrede u kojima učitelji predaju

	N	Prosječni rang	χ^2	df	p
u nižim razredima	81	152.50	4.13	2	0.127
u višim razredima	148	139.31			
i u višim i u nižim razredima	51	124.88			

Nije dobiven statistički značajan rezultat ($\chi^2=4.13$, $df=2$, $p>.05$), odnosno nije dobivena statistički značajna razlika u slaganju s tvrdnjom s obzirom na razrede u kojima učitelji predaju.

Spearmanovim koeficijentom korelacije (ρ) ispitana je povezanost između radnog staža učitelja i njihove procjene slaganja s tvrdnjom *U budućnosti će u odgoju i obrazovanju e-materijali potisnuti tiskane materijale*. Nije dobivena statistički značajna korelacija ($\rho=.06$; $p>.05$).

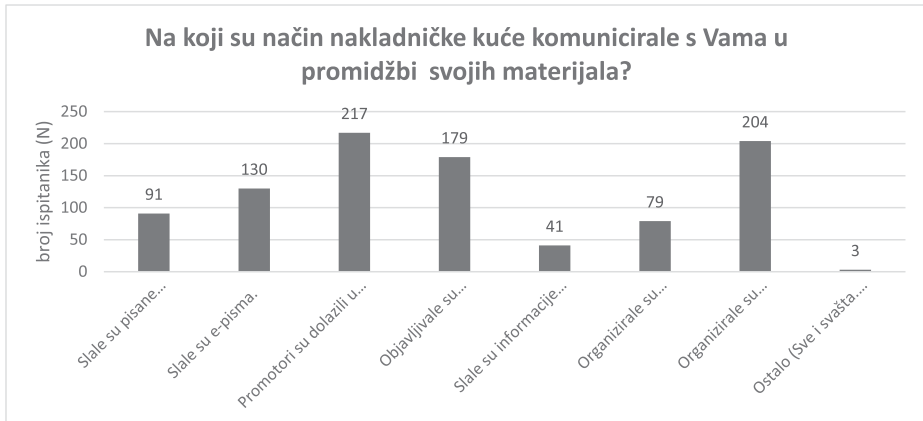
Tablica 7. Način komunikacije nakladničkih kuća koji učiteljima najviše odgovara (frekvencije – f, i postotci - %)

	f	%
uživo	64	22.9
elektroničkim putem	52	18.6
oboje	160	57.1
ostalo	4	1.4
Ukupno	280	100.0

Prije odabira udžbenika nakladnici promoviraju pripremljene materijale. Prijašnjih se godina to uglavnom odvijalo uživo (promotori su dolazili u škole i donosili tiskane primjerke, održavali predavanja i predstavljanja uživo), a posljednjih se godina prakticira elektronička promocija te promocija na društvenim mrežama. Rezultati u Tablici 7. pokazuju da najviše učitelja (N=160) želi da im se materijali nude i na jedan i na drugi način. Elektronički način omogućuje im da sami pročitaju i imaju dovoljno vremena proučiti što netko

nudi, a uživo mogu razgovarati s promotorima. Komunikaciji uživo prednost daje 64 ispitanih učitelja, a 52 njih s nakladnicima radije komunicira elektroničkim putem.

Grafikon 8. Načini komunikacije nakladničkih kuća s učiteljima

Na Grafikonu 8. prikazani su rezultati pitanja na koje su načine nakladnici komunicirali s učiteljima prije izbora udžbenika. U ovom su zadatku učitelji mogli odabrati više ponuđenih odgovora. S obzirom na strože epidemiološke mjere načini komuniciranja bili su ograničeni i nije bilo moguće često imati predstavljanja i predavanja uživo što je prijašnjih godina bila praksa pa su se nakladnici fokusirali na *online* predstavljanja i predavanja, kako navode 204 ispitanika.

Promotori su dolazili u školu, što navodi 217 ispitanika, na način koji je svaka škola odredila. Pojačala se komunikacija na društvenim mrežama i veliki nakladnici imaju profil na nekoj društvenoj mreži te 179 ispitanika navodi da nakladnici s njima komuniciraju na društvenim mrežama. Da su nakladnici slali e-poruke, navodi 130 ispitanika, a komunikaciju poštom navodi 91 ispitanik. Predstavljanja i predavanja uživo smanjena su i 79 ispitanika bilo je na takvom događaju, a komunikaciju SMS-om označava 41 ispitanik. To je bilo pitanje višestrukog izbora pa su neki označili više načina komunikacije, odnosno neki su nakladnici iskoristili sve moguće načine komunikacije sa svojim potrošačima.

Razlika u načinima komunikacije nakladničkih kuća povezana je i s time rade li materijale za više nastavnih predmeta ili su specijalizirani samo za određena područja. Naime, postoje nakladnici koji su specijalizirani samo za jedan predmet (npr. *Kršćanska sadašnjost, Glas Koncila*), a postoje i oni koji imaju obrazovne materijale za većinu nastavnih predmeta (*Profil Klett, Školska knjiga, Alfa*).

ZAKLJUČAK

Tema nakladništva uvijek je zanimljiva za istraživanje i vrlo važna u odgoju i obrazovanju. Knjiga (udžbenik) je vrlo važna komponenta rada u školi, a nakladnicima važan financijski izvor. Svakom reformom ta se tema još više aktualizira jer dolazi do promjene obrazovnih materijala i ponovnog biranja te svaki nakladnik želi biti među vodećima u tom nakladničkom sektoru.

Ovim su se istraživanjem pokušali utvrditi učiteljski kriteriji i načini biranja obrazovnih materijala u hrvatskim osnovnim školama, njihov stav prema e-nakladništvu i načinima komunikacije s promotorima nakladničkih kuća.

Istraživanje je pokazalo da učitelji smatraju tiskane materijale temeljem obrazovnim sudionicima. Učitelji razredne nastave veću važnost pridaju tiskanim materijalima, ali kako učenici prelaze u više razrede, učitelji sve više rabe e-materijale i njihova je kvaliteta presudan čimbenik u odabiru nakladnika ako su tiskani materijali podjednake kvalitete (i ako imaju mogućnost izbora).

U vezi s hipotezom da e-materijali u budućnosti neće potisnuti tiskane, mišljenje je podijeljeno, što je zapravo refleksija i same podijeljenosti njihova mišljenja o tiskanim i e-materijalima, odnosno toga da su oba oblika materijala korisna i potrebna u određenoj mjeri. Većina smatra da je tiskani materijal temelj koji se treba samo nadopunjavati e-materijalima kako bi učenicima nastava bila zanimljivija, dinamičnija te bliža njihovoj digitalnoj svakodnevnici.

Slično je i s komunikacijom između učitelja i nakladničkih kuća. Većina je učitelja i za komunikaciju uživo i e-putem – kombinacija tradicije i novog, tiskanog i elektroničkog.

Općeniti zaključak nakladništva osnovnoškolskih materijala bio bi da kvalitetno i odmjereno treba tiskanim materijalima dodati e-materijale. Ne treba

izbaciti tiskane materijale, ali ne treba ni kvantitativno pretjerivati nekvalitetnim e-materijalima.

Potrebno je pronalaziti zanimljive materijale i sredstva da bi se učenicima današnjeg doba približilo nastavno gradivo, da bi ih se motiviralo za učenje, da bi ih se poticalo na istraživanje i kritičko mišljenje, a sve s ciljem pripremanja za život koji ih očekuje nakon školovanja, ali kombiniranjem tiskanih i e-materijala.

LITERATURA:

Clark, G., Phillips, A. (2017). *O nakladništvu iznutra*. Hrvatska sveučilišna naklada i Filozofski fakultet u Osijeku. Zagreb i Osijek.

Blažević, I. (2012). *Pripremljenost hrvatskog tržišta za e-nakladništvo*. Diplomski rad. [blazevic_ivana_ffos_2012_diplo_sveuc.pdf](#) (datum pristupa: 2. svibnja 2021.)

Matijević, M., Topolovčan, T. i Rajić, V. (2013) Učenička evaluacija udžbenika. U: *Napredak* 154 (3), 289–315.

Mišić, M. (2018). Analiza udžbenika hrvatskoga jezika za osnovnu školu kao tekstna vrsta. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A713/datastream/PDF/view> (datum pristupa: 2. svibnja 2021.)

Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje. Prijedlog nakon javne rasprave. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Prosinac 2017. <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi//Nacionalni%20kurikulum%20za%20osnovno%C5%A1kol-ski%20odgoj%20i%20obrazovanje.pdf> (datum pristupa: 23. travnja 2021.)

Sudarević, A. (2018). *Elektronička knjiga i marketing elektroničkog nakladništva u Hrvatskoj*, *Knjižničarstvo*, 22(1-2), str. 77–96. DOI: <https://hrcak.srce.hr/239618> (datum pristupa: 10. svibnja 2021.)

Tomašević, N. (2015). *Kreativna industrija i nakladništvo*. Naklada Ljevak d.o.o. Zagreb.

Velagić, Z., Pehar, F. (2013). An overview of the digital publishing market in Croatia, *Libellarium*, 6(1-2), str. 55-64. DOI: <https://hrcak.srce.hr/119580> (datum pristupa: 10. lipnja 2021.)

Velagić, Z. i dr. (2017). *Elektroničko nakladništvo?*. Naklada Ljevak d.o.o.

Wilson, T.D. (2013). The e-book phenomenon: a disruptive technology, *Libellarium*, 6(1-2), str. 3–12. DOI: <https://hrcak.srce.hr/119510> (datum pristupa: 10. lipnja 2021.)

Živković, D. (2001). *Elektronička knjiga*. Multigraf d.o.o. Zagreb

Žužul, A. i Vican, D. (2005). UDŽBENIK U NOVOJ ŠKOLI. *Život i škola*, LI (13), 50-55. DOI: <https://hrcak.srce.hr/25159> (datum pristupa: 11. lipnja 2021.)

Katalog odobrenih udžbenika za osnovnu školu, gimnazije i srednje strukovne škole. Agencija za odgoj i obrazovanje DOI: <https://mzo.gov.hr/vijesti/ministarstvo-znanosti-i-obrazovanja-objavljuje-katalog-odobrenih-udzbenika-za-osnovnu-skolu-gimnazije-i-srednje-strukovne-skole/1881> (datum pristupa: 14. travnja 2021.)

Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. DOI: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42840> (datum pristupa: 22. srpnja 2021.)

Repozitorij odobrenih drugih obrazovnih materijala. Ministarstvo znanosti i obrazovanja DOI: <https://www.azoo.hr/drugi-obrazovni-materijali-arhiva/agencija-za-odgoj-i-obrazovanje-objavljuje-katalog-odobrenih-drugih-obrazovnih-materijala/> datum pristupa: 15. travnja 2021.)

Tri godine promjena 9. lipanj 2017. – 23. srpanj 2020. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. DOI: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Vijesti/2020/Tri%20godine%20promjena.pdf> (datum pristupa: 2. travnja 2021.)

Zakon o autorskom pravu DOI: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (datum pristupa: 15. srpnja 2021.)